

## CONTRA-URBANIZARE ÎN POST-COMUNISM

Silviu G. Totelecan

Institutul de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca

### 1. INTRODUCERE

Transformările socio-economice cu care se confruntă societatea românească în ultimele trei decenii, multe dintre ele extrem de vizibile, iar altele mai puțin perceptibile, au cuprins instituții, grupuri, medii sociale, piețe (de capital, a locuinței, a terenurilor etc.), locații (urbane, rurale, rurbane) etc., schimbarea socială aducând cu ea modificări de atitudini, comportamente, de practici politico-economico-socio-culturale. În cele ce urmează, ne vom opri asupra acelor procese care, în ultimii ani, afectează cu precădere mediul urban: *mediul construit* al orașului și *viața citadină* a locuitorilor săi. Menționăm de la început că eventuala extrapolare a concluziilor emise aici (elaborate pe baza datelor obținute în cadrul a două cercetări sociologice desfășurate în municipiul Cluj-Napoca la un interval de cinci ani, în 1999 respectiv 2004) la alte orașe ale României nu poate fi neapărat justă și trebuie privită cu rezerve, chiar dacă „simțul comun” ne îndreptățește să credem că, în bună măsură, mediul urban din țara noastră a urmat căi similare de *dezvoltare și/sau regres*.

Prima cercetare, finanțată de DFG – Societatea Germană pentru Cercetare, a fost realizată în perioada 20.02–20.06.1999 sub egida Catedrei de Sociologie a Universității „Babeș-Bolyai” și Geographisches Institut der Universität Göttingen, având ca temă: „Transformări ale pieței imobiliare, mobilitate și segregare socială în orașele românești: studiu de caz în Cluj-Napoca, România”. Cea de a doua, s-a derulat în perioada 01.08–30.09.2004, în cadrul grantului de cercetare „Inegalități de locuire în orașele post-socialiste. Cartiere de vile și cartiere sărace în Cluj-Napoca”<sup>1</sup>. Ambele cercetări au avut atât o *componentă cantitativă* – ce a fost abordată prin intermediul anchetelor sociologice pe bază de chestionar privind gospodăria, modul de trai, sursele de venit etc. ale locuitorilor orașului, cât și una *calitativă* – în cadrul căreia, din punct de vedere metodologic, accentul s-a pus pe

---

<sup>1</sup> Coord. șt. conf. dr. Rudolf Poledna, Universitatea „Babeș-Bolyai”, finanțat de Ministerul Educației și Cercetării din România (contractul nr. 33374/29.06.2004, cod CNC SIS 392, tema nr. 39.

interviuri semi-structurate<sup>2</sup> cu *subiecți* care locuiesc în diferitele cartiere ale municipiului (48 de interviuri realizate în anul 1999 – *Anexa II*), respectiv cu *experți locali* ce activează în diverse structuri administrative și/sau private din localitate (12 interviuri realizate în 2004 – *Anexa I*).

În acest material ne vom referi cu precădere la componenta calitativă a celor două investigații: a) pe de o parte, la informațiile furnizate de subiecți cu privire la *aspectele concrete ale vieții sociale* din diferitele zone/cartiere ale orașului, a căror *dimensiuni simbolice* sunt bine ancorate în spațiul socio-cultural clujean (identitatea socio-culturală a locuitorilor, tipurile de capital de care ei dispun, traiectoriile lor de viață – atât sub aspect social cât și spațial, problemele și modalitățile prin care sunt gestionate activitățile dinăuntru și dinafara spațiului domestic etc.), și la *percepțiile lor asupra acesteia* (asupra statusului social al celor din cartier, a calității locuirii și locuințelor, a motivațiilor privind alegerea domiciliului actual etc.); b) iar pe de alta, la gama de problematici cu care astăzi se confruntă municipiul Cluj-Napoca ca întreg, date rezultate din investigarea a *două categorii de specialiști locali* aflați într-un *proces de permanentă renegociere*<sup>3</sup> a *principiilor* ce stau la baza dezvoltării urbane.

Din *prima categorie* fac parte acei specialiști, care, în virtutea funcției și poziției pe care o ocupă în administrația locală *trebuie* sau, mai degrabă, *ar trebui să elaboreze și să gestioneze strategiile de dezvoltare* ale municipiului: consilieri locali, reprezentanți ai serviciilor de urbanism etc. Este vorba de acele *strategii* care privesc *comunitatea urbană* în ansamblul ei, de construirea unui *corpus de reglementări* (planul urbanistic general – PUG, planuri urbanistice zonale – PUZ, planuri urbanistice de detaliu – PUD, regulamentele de urbanism conexe etc.), care au menirea de a stabili o dezvoltare *unitară* a orașului, de a asigura o perspectivă pe termen mediu și lung, în cadrul căreia *interesele* individuale ale locuitorilor (atât persoane fizice cât și juridice), de cele mai multe ori divergente, să poată fi *conciliate*. În contrapondere, în cea de a *doua categorie* de specialiști (notari publici, avocați, arhitecți etc.) se regăsesc acele bresle profesionale, care vin în sprijinul *strategiilor individuale – specifice beneficiarilor* pe care-i deservește. Acești „experți” se află adesea în situația deloc comodă de a facilita și pune în practică interesele private ale propriilor clienți, de o așa manieră încât ele să nu intre în conflict cu cele publice, pentru a nu genera tensiuni. În ceea ce privește

---

<sup>2</sup> Mulțumesc pentru sprijinul acordat operatorilor de teren: Cristian Labo, Oana Trandafir, Ioana Babeș, Anca Groze, Mirela Moldovanu, Cosmina Măcicășan, Laura Pop, Valentin Țiru, Alina Bârsan și nu în ultimul rând drd. Norbert Petrovici.

<sup>3</sup> Analiza noastră pornește de la argumentul lui Mike Savage și Alan Warde, prezent în lucrarea *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*, Houndmills, Macmillan, 1993, p. 122, potrivit căruia orașul poate fi perceput ca un text, în același sens în care o carte sau un film poate fi privit ca text. Acest text, afirmă cei doi, are anumiți autori, este construit în modalități particulare prin intermediul a numeroase proceduri și tehnici, conține o serie de semnificații, subiect a variate forme de citire. Percepția urbanului ca *text* poate ajuta la înțelegerea modului în care orașele își „câștigă” semnificațiile specifice.

*subiecții intervievați*, punctele de vedere exprimate de aceștia referitoare la orașul Cluj-Napoca, în genere *diferențiate* după zonele de rezidență, se constituie într-o reflexie asupra celor două spații care le influențează viața: *spațiul fizic* și cel *social* și a *dinamicii socio-spațiale emergente*<sup>4</sup> din întrepătrunderea lor.

## 2. DE LA COMUNISM LA POST-COMUNISM

*Experiențierea* spațiului fizic și a celui social trece printr-o perioadă de puternică *reconfigurare*. Începuturile ei par a fi legate intrinsec de debutul perioadei de tranziție în România<sup>5</sup>, moment din care *așteptările individuale* referitoare la *schimbările sociale* ce ar fi trebuit să aibă loc au fost constant diminuate. Elementele specifice perioadei „de dinainte”, când „te făceai că muncești, nu erai pus să gândești, să dezbați, să faci ceva” și totuși „lucrurile curgeau de la sine” – *int. nr. 24*, au fost „marginalizate” continuu de către specificitatea mult mai actuale precum: *devalorizarea leului* („Cum trec anii tot mai puține îți poți permite. Și anul trecut parcă îți puteai permite mai multe și acum 2 ani la fel.” – *int. nr. 25*), *șomajul* („M-a afectat enorm, pe toate planurile... și sănătatea mi-a distrus-o.” – *int. nr. 26*) și nu în ultimul rând *trăirea în libertate*, care, din păcate, așa cum relatează unul dintre subiecți, *nu ți-o mai poți permite*.

„În '90 nivelul de trai era foarte ridicat și era foarte ușor de trăit. În '89-'90 era teribil de ușor cel puțin pentru cei care erau întreprinzători. Mâncam la restaurant aproape zilnic și nu aveam prea mari cheltuieli. Nu totdeauna era foarte bine, dar se puteau face afaceri și orice student putea să întreprindă ceva că orice făceai era rentabil. Prețurile erau mult mai mici și puteai să mănânci în locuri foarte bune sau puteai să te îmbraci mult mai ușor. Acum e dificil” – *int. nr. 19*. „Acum mă întrebă fata dacă o las în excursie... păi unde să te las în excursie că nu știm nici pe ce lume trăim dar să o mai las și în excursie îi greu de spus, am avut multe cheltuieli cu copiii cu școala... că dacă

<sup>4</sup> Unul dintre primii autori care a folosit conceptul de „emergență” a fost filosoful George Henry Lewes în 1875. El, așa cum remarca R. Keith Sawyer în lucrarea sa *Emergence in Sociology: Contemporary Philosophy of Mind and Some Implications for Sociological Theory* („American Journal of Sociology”, University of Chicago Press, Journals Division, United States, volume 107 (3), 2001, p. 553–554), a considerat necesară distincția dintre două tipuri de efecte: *rezultante* și *emergente*. Un efect emergent – argumenta Lewes, nu este unul aditiv, este nepredictibil prin cunoașterea componentelor sale și nedecompozabil în aceste componente. Exemplul clasic utilizat de Lewes a fost modul în care se formează moleculele din atomii care le compun; hidrogenul și oxigenul fiind cauza, iar apa efectul – proprietățile apei sunt emergente din combinația hidrogenului cu oxigenul.

<sup>5</sup> Dorel Abraham și Marilena Gânju, în lucrarea *Perceptions of the Social Change During the Period of Transition as Mirrored in Polls*, „Sociologie Românească”, Annual English Electronic Edition, issue 2, 2000, p. 22–23, remarcau că după decembrie 1989, România a parcurs schimbări semnificative în domeniul politic, economic și social. În perioada de tranziție, cuvintele cheie care par a descrie aceste schimbări sunt: „economie de piață”, „privatizare”, „democratizare”. Aceste procese economice și politice, menționează cei doi autori, acționează asupra indivizilor, astfel încât devine evident că vor aduce cu ele o vastă gamă de efecte sociale. A devenit tot mai evident că fenomenul tranziției vizează nu doar schimbările din domeniul economic ci și cele din zona instituțiilor, relațiile dintre acestea, comportamentele individuale și atitudinile de grup.

termină școala trebuie să meargă elegantă, trebuie să aibă pantofi, să fie în negru, depinde de pretențiile de la școală nu știu ce le cere, și la celălalt la fel că este pe clasa a VIII-a și anul acesta mi-e cel mai greu, cealaltă pe clasa I-a, e un an foarte dificil, acum om scăpa și de acestea” – *int. nr. 21*.

*Securitatea traiului* de zi cu zi („Am avut un loc de muncă sigur că am știut că merg și lucrez și primesc un salariu.” – *int. nr. 27*), cei drept în lipsa posibilităților de achiziționare a celor necesare („Eu nu zic că mor după regimul trecut. Înainte de 1989 nici atunci nu a fost bine. Fiindcă dacă aveam bani puteam să cumpărăm numai pe sub mână ce se cumpăra. Nu zic că am mâncat mai prost atunci. Dar atunci tot ce se cumpăra era pe sub mână.” – *int. nr. 29*) s-a transformat în *nesiguranța față de ziua de mâine* („Dar tineretul, fiica mea, băiatul meu ce avantaj are, că nu știe că astăzi lucrează și mâine nu, merge la lucru câștigă sau nu câștigă, au de lucru sau nu, asta nu e un avantaj.” – *int. nr. 27*) când practic orice dorință poate fi satisfăcută, dar resursele necesare te obligă să renunți la majoritatea lor („Pe timpul lui Ceaușescu aveam 2500 de lei salar și nu era zi să nu ieșim în oraș, să nu mergem la o cafea, să nu mergem la o bere, să nu mergem la o prăjitură, sâmbăta mergeam la restaurant, mâncam câte un grătar și ne distram. Acum, după 1989, parcă am trecut, cum zic pocăiții, din rai în iad.” – *int. nr. 29*).

Post-comunismul a adus cu el *avantaje de ordin moral* – *int. nr. 40*, *speranța de mai bine* – *int. nr. 13*, *libertatea de a gândi și a face* – *int. nr. 24*, contrabalansate însă de un număr impresionant de *dezavantaje* care au produs „haos și dezamăgire, frică și deznădejde” – *int. nr. 14*, și la care omul obișnuit nu reușește să le facă față decât cu extrem de mare efort. Iată câteva dintre acestea, așa cum reies ele din expunerile subiecților investigați de noi:

1. *Nesiguranța locului de muncă* („un loc de muncă nu e așa sigur, îl obții greu” – *int. nr. 13*) cumulată cu *falimentul inițiativei private*;

2. *Lipsa de perspectivă* („Nu aș vrea să fiu unul dintre cei care se resemnează, să zic că da, m-am resemnat și... dar am colegi care sunt pur și simplu traumatizați de starea asta, sunt terminați, nu știu ce să mai facă.” – *int. nr. 19*);

3. *Scăderea puterii de cumpărare* și în consecință a nivelului de trai („Actual deși salarul s-a dublat de exemplu față de anul trecut, nu pot să cumpăr atât cât am cumpărat anul trecut.” – *int. nr. 22*);

4. *Imposibilitatea acumulării de capital economic* („Practic nu-ți poți permite să mai pui deoparte absolut nimic. Ne rezumăm la ce avem.” – *int. nr. 18*);

5. *Deteriorarea capitalului cultural* („Atâta timp cât salarul și, deci, veniturile îți ajung abia ca să plătești cheltuielile și să trăiești, nu să mai ai și o cârpă pe tine, o haină, nu se mai pune problema că mergi la un film, la un spectacol de teatru, de operă, la un meci de fotbal sau meci de handbal, oricum suntem într-un oraș mare și civilizată, cu cultură universitară, cum se spune, capitala culturii din Ardeal, nu poți să-ți permiți așa ceva. Deci asta e în prag de sărăcie.” – *int. nr. 18*);

6. *Fragmentarea interesului public* („Azi nu mai luptă nimeni pentru tine, nu spun că cei dinainte au luptat, tot pentru ei au luptat, nu s-au zbatut să facă ceva, au rămas în mentalitatea aceea proastă.” – *int. nr. 24*) în corelație cu *slaba gestionare*

*a resurselor comunitare* („După părerea mea ar trebui să se renunțe la statui, care nu că nu merită, căci au rostul lor, este o artă... Deci să nu se investească în așa ceva ce nici nu poate fi mâncat și nici nu poate să ne aducă vreun avantaj. Peste 1000 de ani poate, poate vor fi prețuite acele statui, dar deocamdată trăim în prezent... căci statuia nu plătește chirie.” – *int. nr. 30*);

7. *Disoluția relațiilor sociale primare* („Nu mă duc des, la părinți la Sălaj, că este scumpă benzina, și nu se merită să mergem des [...] Nu-i a noastră [casa] pentru că eu am grijit de soacră-mea 10 ani de zile și după ce s-a dus de aici ne-am certat și am umblat prin Tribunal șapte ani de zile și eu m-am retras că mi-au mâncat o grămadă de bani tribunalele și tot nu o dat nici o soluție corespunzătoare care practic era [trebuia să fie] în favoarea mea că eu am grijit și mi-a lăsat un testament. [...] Nu se înțelege cu fratele, nici nu vorbesc unul cu altul de când a murit mama sa din '91, atunci a început rușinea dintre ei și nu mai vorbesc între ei, ei sunt patru frați, dintre care doi sunt gemeni, aceștia sunt mai, deci al meu și cu bărbatul, cu geamănul cu ei au fost mai răi unul cu altul că nu se pot înțelege.” – *int. nr. 21*).

Transformările macro-structurale de după revoluție, ce și-au pus amprenta asupra vieții sociale din România în general, a celei din mediul urban în mod special, rămân principalii catalizatori ai *atomizării sociale*. În ciuda *oportunităților emergente* ca urmare a schimbării de sistem (șanse mai mari de mobilitate socială și teritorială, de acumulare de capital – în multiplele sale variante: economic, socio-cultural, politic etc., de acces la resurse și informații etc.), sau mai degrabă datorită *efectelor contrarii* generate de aceasta<sup>6</sup>, multiplele *deschideri* posibile ale individului spre lume au fost dublate de la fel de multe *închideri* față de celălalt. După cum remarca unul dintre subiecți, „omul s-a închis în apartament, în afara apartamentului nu l-a mai interesat nici curățenie, nici gunoaie, nici aia, nici aia... problema individului s-a oprit acolo” (*int. nr. 8*). Locuința individuală devine expresia unei *forme absolute de retragere din lume*, de *evadare dintr-un comunitar nefuncțional*, care mai degrabă *prejudiciază decât îmbogățește ființarea indivizilor*. Perimetrul confortabil al propriei locuințe individuale, un spațiu domestic plasat pe cât posibil într-un mediu ambiental apropiat de natură, un habitat ce poartă amprenta personalității celui care l-a creat/construit, face posibilă evitarea discuțiilor contradictorii cu vecinii, reduce lipsa de intimitate, nu lasă ca viața individului să fie afectată de celălalt etc.

---

<sup>6</sup> Tranziția post-comunistă a adus cu ea creșterea șomajului în mediul urban, o creștere în general a sărăciei, procese interminabile privind restituția terenurilor, nevoia de strategii adaptative pentru perdanții tranziției. Foștii imigranți la oraș, presați acum de șomaj, se îndreaptă spre zonele rurale cu speranța că acolo costurile vieții de zi cu zi sunt mai mici ca la oraș. Vezi: Dumitru Sandu, Cosmin Radu, Monica Constantinescu, Oana Ciobanu, *A Country Report on Romanian Migration Abroad: Stocks and Flows After 1989*, „www.migrationonline.cz”, Multicultural Center Prague, 2004, p. 1–2.

„Motivul pentru care mi-aș dori o casă așa, o viluță, este numai pentru simplul fapt de a mă rupe de.. vecinii pe care-i ai în bloc, de discuțiile pe care le ai legate... ba te inundă de sus, ba se aude tot ce bați prin... ciocănește cineva și auzi totul... Și a putea ieși afară, la un pic de iarbă verde, a avea un pom, flori... să simți că ești afară la aer curat, nu tot înăuntru, într-o cutie” – *int. nr. 2.*

Germanii acestui *patern comportamental*, chiar dacă în sine este vorba de o *achiziție* a ultimilor ani, se află într-o perioadă anterioară celei de tranziție. Faptul că sistemul socialist și mai apoi cel comunist s-a preocupat în mod constant de *omogenizarea condițiilor de locuit*, care nu a însemnat neapărat și *îmbunătățirea* lor ci mai degrabă *uniformizarea* acestora în numele „egalitarismului comunist”, a generat puternice aversiuni față de tot ce înseamnă „locuire de tip cazarmă” (*int. nr. 1*), față de o anume *standardizare* atât a mediului construit cât și a vieții sociale conexe. *Încazarmarea* s-a practicat cu bună știință, vizând *controlul strict* al cetățeanului și nu *cerințele sociale* diversificate privind locuirea. Partea oarecum *pozitivă*, cel puțin dacă punem în balanță perioada actuală, consta în existența unui cadru normativ ce putea *impune* (în virtutea sistemului centralist) condiții minime de locuit – de la care fără doar și poate s-au făcut și atunci derogări multiple.

„Înainte de '89 exista o politică privind locuirea. Sigur că ea nu răspundea cerințelor sociale diversificate, în sensul că toata lumea se considera că... are aceleași cerințe de a locui. Din punct de vedere al dezvoltării locuinței, la nivel național exista o gândire, în sensul că s-a stabilit suprafața minimă pe apartament, suprafața minimă locuibilă pe persoană, și așa mai departe. Gândirea de până în '90 era tributară centralismului, deci unor hotărâri generale care erau valabile de la Slobozia până la Cluj-Napoca și prin alte părți, pe când după '90 s-a deschis o cale în care acest lucru se poate realiza altfel... pe banii tăi. Acuma nu putem vorbi despre un plan de orientare propriu-zisă. De exemplu, construcțiile care se fac pentru tineri prin Agenția Națională a Locuinței (ANL), se fac pe niște terenuri libere, unde se nimerește. Ele nu se fac după o gândire ca aceste construcții să fie într-un ansamblu, să constituie din punct de vedere urbanistic o zonă de referință. Nu! Un ANL se construiește pe strada Observatorului, altul se construiește pe Rarău, altul se construiește pe... Nu cred că în acest an s-a gândit la o politică a locuirii, cât s-a gândit mai degrabă la o politică a satisfacerii cererii, nevoilor; restul s-a lăsat liber” – *int. nr. 9.*

Nevoia oamenilor de a *evada* din *spațiile înguste* construite sub comunism a *răbufnit* în primii ani de tranziție, proces încă nefinalizat, când, datorită unei *acumulări rapide de capital* (adesea îndoielnică) dar și unei puternice dorințe de a *epata*, au început să apară în peisajul urban (dar și rural) construcții grandioase. Sub aspect stilistic, acestea sunt departe de a excela, la asta contribuind atât *gusturile beneficiarilor*, care nu se ridică întotdeauna la un înalt nivel estetic, cât și *capacitatea de inovație relativ modestă a arhitecților*, care și-au petrecut în comunism o perioadă destul de îndelungată din carieră, în care, în calitate de *simpli funcționari* aveau datoria de a implementa proiectele ce veneau de la centru.

### 3. MEDIUL CONSTRUIT

Pe una dintre cele mai scumpe piețe imobiliare din țară, așa cum este cea clujeană, în cadrul căreia prețurile locuințelor concură cu prețurile din occident, alocarea unor sume imense pentru achiziționarea unei case familiale nu este la îndemâna oricărei familii. Pe de altă parte, dorința de a avea propriul acoperiș obligă indivizii la a găsi strategiile optime pentru realizarea acestui deziderat. Ritmul acerb în care se construiește în municipiu evidențiază faptul că, cel puțin pentru o parte din populația orașului, aceste soluții există, din nefericire însă, ele realizându-se într-un climat ce nu excelează din punct de vedere al *strategiilor și reglementărilor*. Dezvoltarea urbană în plan local ține prea puțin seamă de principiile unei *dezvoltări durabile*<sup>7</sup>, sau măcar *coerente* („N-a existat un plan, o gândire, o strategie urbană pusă la punct, de fapt n-a existat deloc.” – *int. nr. 9*), ba mai mult chiar, din rațiuni personale de ordin economic, specialiștii îndreptățiți să „vegheze” la realizarea ei, „conturează” proiecte de dezvoltare *adaptate la interesele beneficiarilor* – adesea persoane cu *înalt potențial politico-socio-economic*, care pun în umbră *optimumul social* și îl facilitează pe cel *individual*.

De remarcat că în majoritatea lor, *experții locali*, deși există încă suficiente puncte de vedere neconvergente între aceștia (generate în parte de *socializarea profesională* a fiecăruia sau de *instituțiile în cadrul cărora activează*, și care le „impun” un anumit tip de conduită), sunt tot mai conștienți de faptul că urbanul nu mai trebuie receptat prin prisma unei *simple echivalări semantice* cu orașul/citadinul, „fiind ceva care nu este numai oraș” ci se referă și la un anumit grad de saturare a unor cerințe care sunt legate de funcționarea unui mediu construit („are/necesită infrastructură, dotări, comportamente, reguli de conviețuire etc.” – *int. nr. 8*). Pe măsură ce urbanul iese tot mai mult din logica socialist-comunistă, una *anti-urbană*<sup>8</sup>, chestiunile deja enumerate trebuie să-și ocupe rolul central. Așa cum vom încerca să arătăm în continuare, din păcate încă funcționează la noi o înțelegere „deformată” a ceea ce ar trebui să însemne urbanism. Ea este influențată de o serie întreagă de factori, majoritatea lor derivând, așa cum aminteam deja, din problemele privind dezvoltare României în ansamblul ei.

Lipsa unei *coeziuni interne* a statului și existența unui *sistem birocratic* (departe de înțelesul weberian al termenului!) par a juca rolurile centrale. Pentru ca elitele politice să poată *promova dezvoltarea*<sup>9</sup> este necesar ca acestea să-și câștige

<sup>7</sup> Dezvoltarea durabilă este acel tip de dezvoltare care nu compromite fundamentele dezvoltărilor viitoare și care se realizează prin intermediul activităților economice, care nu împiedică regenerarea resurselor naturale, ținându-se cont de dezvoltarea echității sociale; cunoscut fiind faptul că inechitatea „corodează” coeziunea socială și solidaritatea, fiind în detrimentul unui bun management al resurselor naturale și umane. Vezi: Thomas Maloutas, *Promoting Social Sustainability. The Case of Athens*, „City: urban trends, culture, theory, policy, action”, United Kingdom, Carfax Publishing Ltd., volume 7 (2), 2003, p. 168.

<sup>8</sup> Forbes și Thrift (1987), apud Savage și Warde, *op. cit.*

<sup>9</sup> Vivek Chibber, *Bureaucratic Rationality and the Developmental State*, „American Journal of Sociology”, United States, University of Chicago Press, volume 107 (4), 2002, p. 951–952.

independența și autonomia față de elitele locale și, de asemenea, să susțină instituțiile statului. Statul la rândul său, pentru a putea fi un *promotor al dezvoltării*, este necesar să activeze ca o entitate – să aibă o puternică coeziune internă – care urmărește scopuri colective bine definite. Din nefericire, o dată cu *colapsarea* sistemului comunist și *aparenta* retragere a statului din viața socială au colapsat și instituțiile de autoritate. Nevoia individului de *a fi stăpân pe propria-i viață* s-a resimțit tot mai acut, acesta ne mai acceptând vreo formă de *ghidaj* din partea statului. Presiunea enormă generată de populație asupra statului a dus nu numai la *restrângerea sferelor de activitate* în care acesta emitea reguli și participa activ la impunerea lor (exemplară în acest sens este *dereglementarea* prezentă la începutul anilor '90 în cadrul politicilor urbane și a celor privind locuirea, ce a permis o dezvoltare haotică a mediului construit), ci și la *transferul de competență* înspre indivizi. Aceștia, în bună măsură, s-au *substituit instituțiilor*, multe dintre ele „modelându-se” după persoana deținătorului poziției de autoritate, fără a lua prea mult în calcul atribuțiile cu care au fost investite.

Privatizarea locuințelor, retrocedarea terenurilor etc., evenimente care în anii '90 au fost privite cu mare entuziasm de mai toate categoriile sociale, a însemnat nu doar *transferul de proprietate* ci și *eliberarea de sarcinile* care țineau de drepturile și obligațiile conexe ale fostului proprietar – *statul, reprezentant al proprietății colective*.

„În baza Decretului lege 61 din 1990 și apoi a Decretului 85/92, din fondul de stat s-au cumpărat apartamente, toată lumea a devenit proprietar. În baza acestor legi majoritatea populației a devenit din chiriași proprietari, cumpărându-le. Prin intrarea în vigoare a Legii 18/1991, restituindu-se terenurile a crescut din nou numărul proprietarilor cu privire la terenuri. Deci, proprietatea statului, să zicem, față de ce a fost reprezintă un procent infim acum. Nu știu dacă statul mai deține în proprietate un procent de 10-15%. Nu cred! Puneți apoi Legea 112 din 1995 cu restituirea imobilelor. Cele care au fost luate cu titlu s-au restituit, s-au cumpărat de chiriași ori s-au restituit vechilor proprietari. Vorbim apoi de Legea 10 din 2001, restituirea imobilelor care au fost trecute în proprietatea statului fără titlu. Deci, în acest moment, numărul proprietarilor persoane fizice din România este foarte mare în raport cu alte state” – *int. nr. 7.*

Ne mai existând *forme de coerciție investite cu autoritate* sau, mai corect spus, manifestarea acestora în spațiul public fiind extrem de firavă, individul a rămas practic *indiferent la alteritate*, la ce se întâmplă în afara propriului spațiu domestic, indiferență care *prin cumul* a provocat efecte dăunătoare, ce reclamă acum ca deosebit de necesară intervenția statului – a unui *nou tip de intervenționism de sorginte post-comunistă*.

Azi, după circa trei decenii de politică a lui „lasă-i să se descurce așa cum doresc”, efectele generate de aceasta au un *impact devastator* atât asupra mediului construit cât și asupra locuitorilor acestuia. *Presiunile* exercitate de grupurile de interese asupra *dimensiunii ecologice* a vieții citadine („beneficiari fără perspective urbanistice, care n-au vederi globale asupra teritoriului, decât asupra interesului lor” – *int. nr. 9*), cumulate cu *lipsa de fermitate în aplicarea legii* a unor instituții precum: Ordinul Arhitecților, Asociația Urbaniștilor, Uniunea Arhitecților sau a structurilor

administrative în general („care nu au conștiința profesională suficientă pentru a conduce la soluții de interes colectiv atunci când interesul propriu e în joc, ținând seama mai degrabă de interese de gașcă decât de oraș” – *int. nr. 9*), generează *efecte perverse* deosebite. S-a ajuns în situația „paradoxală” în care beneficiarii, a căror viziune asupra dezvoltării urbane se mărginea la urmărirea propriului interes, să înceapă a critica extrem de fervent zonele orașului, calificându-le ca *nefuncționale*, să aducă acuze tot mai numeroase autorităților locale vizavi de *lipsa lor de implicare în procesul de dezvoltare coerentă/unitară a orașului*.

În realitate, această sintagmă incumbă o cu totul alta, solicitându-se de fapt *gestionarea de către autorități a efectelor rezultate din supra-implicarea lor în reconfigurarea mediului urban și nu datorate lipsei implicării*. Numeroasele derogări de la regulamentele de urbanism operate de autorități (*implicarea activă*), „închiderea ochilor” atunci când anumite construcții erau în disonanță cu autorizațiile de construcție eliberate (*implicarea pasivă*) s-au făcut atât în avantajul beneficiarilor cât și a celor mandatați să urmărească cu precădere interesul colectiv și nu cel individual. Desigur, această formulă *nu poate fi rostită cu voce tare* de către o bună parte a locuitorilor orașului (în speță de cei care și-au construit/construiesc, transformat sau chiar demolat imobile), pentru că tot ei *au forțat* (și unii o mai fac și astăzi!) structurile administrative locale să recurgă la un tip de management public, care în cele din urmă a dus la *contra-urbanizare*.

„Interesele politice determină construirea unui plan urbanistic, inclusiv intravilanul. Interesele care erau pentru diverși proprietari să zică în zona Făget, chiar și-n Zorilor, Câmpului, toate erau extravilan. Chiar și de la «Bună ziua» spre Liliacul, Liliacul era construit în extravilan în '90, strict interzis! A fost un mare scandal și cu ăla. Ca să pui în legalitate câteva aiureli din astea, s-a băgat în intravilan totul, pe motive politice. Pentru că asta-i decizia Consiliului Local, ei au zis dom'le vrem să mărim intravilanul, să facem un oraș baban. Deci din 4 mii de hectare am făcut opt mii și nu știu cât (în 1995 erau 4069 ha, în 1996 – 6470 ha și în 2000 – 8815 ha)... Nimeni nu s-a gândit dacă tre' să aibă utilității, că tre' să aibă drumuri, câte costuri implică. Încă n-avem în orașul ăsta, în vechiul oraș, ce trebuie să avem și noi ne ocupăm de interesele politice a unor tipi care au bani să construiască acolo, cu sau fără autorizații” (*int. nr. 11*). „Sunt frecvent în Comisia de Urbanism situații când, în baza unor PUD-uri, se solicită derogarea de la prevederile regulamentului de urbanism... Până-n anul 2000 noi n-am avut un plan urbanistic, și lucrau așa, cam după ureche” – *int. nr. 10*.

Sporirea *numărului de locuințe* din proximitatea și/sau vecinătatea<sup>10</sup> celor care până mai ieri erau extrem de mulțumiți că beneficiau de un *cadru normativ lax* (ce le oferea posibilitatea realizării propriilor doleanțe!), locuințe construite prin aplicarea aceluiași *algoritm* și de către *noii vecini* (obținerea de derogări de la PUZ, nerespectarea certificatelor de urbanism, a autorizațiilor de construcție etc.), a făcut

<sup>10</sup> Considerații privind relația spațialitate–teritorialitate (dubla dimensionare a spațiului: socială și fizică/geografică), precum și asupra diferențierilor spațiu domestic, spațiu vicinal, spațiu comunitar pot fi găsite în: Silviu G. Totelecan, *Vecinătatea în Munții Apuseni. Disoluții comunitare*, Cluj-Napoca, Edit. Napoca Star & Argonaut, 2003.

membri *comunității locale*<sup>11</sup> tot mai atenți la *cine, ce și cum construiește*. Din păcate, acest act reflex este unul *post-factum*, posibilitățile de intervenție a vecinătății/comunității fiind extrem de reduse în prezent (proprietatea fiind inatacabilă iar legile neputând fi aplicate retroactiv!), cu atât mai mult cu cât *comunitatea însăși* a militat cu nu foarte mulți ani în urmă ca *neintervenționismul* să fie regula și nu excepția.

„Mai este un fenomen care nu este stăpânit și avem și noi vina noastră, atât Consiliul Local, cât și Consiliul Județean. Aceste construcții haotice, necontrolate. Permisivitatea legii a permis la foarte mulți investitori doritori de construcții să construiască pe locuri nepermise, pentru că încă nu s-a dărâmat nimic. Nu știu, este un tabu. La noi, dacă s-o pus două cărămizi una peste alta, nu se mai poate demola. Dar când te uiți și vezi amplasarea haotică, nici un aliniament, nici o... un urbanism, nici o sistematizare... Deci efectiv tu care o să locuiești acolo o să ai un disconfort. Ia unul un teren, terenurile sunt așa întortocheate cum o fost pășunile... și fiecare: eu în colțul ăsta, eu acolo, eu fac acolo, eu deranjez pe vecinul de aici... drumurile nu se pot trasa...” – *int. nr. 4*.

Astfel, *viziunea* asupra orașului instaurată în municipiul Cluj-Napoca a rămas una prea puțin preocupată de modul în care variatele elemente ale orașului contribuie la formarea complexului urban ca întreg, fiind mai degrabă un *conglomerat de perspective potențial conflictuale*<sup>12</sup>, care adesea percep orașul extrem de diferit. Definierea a ceea ce înseamnă „public” și a tipului de comportamente pe care acest termen le presupune a fost înlocuit cu termeni de referință atomizați și individualizați. Aproape că se poate vorbi de un *dictat al organizării spațiale urbane*<sup>13</sup>, consecință a „privatizării spațiului” de după 1989.

<sup>11</sup> Într-un *dublu post-context*: post-comunist și post-modern – ori mai degrabă *pseudo-modern* după cum o afirmă Bogdan Voicu (*Pseudo-modern Romania*, „Sociologie Românească”, Annual English Electronic Edition, issue 3, 2001), ideea de comunitate ca *interacțiune de tipul față-în-față* începe să fie pusă sub semnul întrebării, mai ales în mediul urban – ceva mai atomizat decât cel rural. Delimitări conceptuale de tipul *online/offline*, care indică apartenența/neapartenența la societatea de tip rețea – *network society* (Manuel Castells, *The Rise of the Network Society*, 2nd edition, Oxford, Blackwell Publishers, 2000), capătă tot mai mare însemnătate. În cadrul a diverse contexte sociopolitice și culturale, *creșterea identităților multiple* și tot mai frecventa *negociere a rolurilor individuale* (Samuel M. Wilson, Leighton C. Peterson, *The Anthropology of Online Communities*, „Annual Review of Anthropology”, United States, volume 31, 2002, p. 456) duce la *înlocuirea comunității de tip față-în-față cu comunitățile de practici (communities of practice)*. Astfel, comunitatea se definește din ce în ce mai puțin în termenii geografiei, a limbii vorbite ori a apartenenței la categorii sociale precum rasă, etnicitate, ci mai degrabă în cei ai *reciprocității sociale* și ai *angajamentului interactiv* (Paul B. Garrett, Patricia Baquedano-López, *Language Socialization: Reproduction and Continuity, Transformation and Change*, „Annual Review of Anthropology”, United States, volume 31, 2002, p. 347–348). *Implicația majoră a acestei schimbări constă în faptul că, pe măsură ce „granițele comunității” devin din ce în ce mai vagi, interesele promovate de membri săi devin tot mai clare.*

<sup>12</sup> Simon Marvin, Tim May, *City Futures. Views from the Centre*, „City: urban trends, culture, theory, policy, action”, United Kingdom, Carfax Publishing Ltd., volume 7 (2), 2003, p. 213.

<sup>13</sup> Kevin Ward, *The Limits to Contemporary Urban Redevelopment. 'Doing' Entrepreneurial Urbanism in Birmingham, Leeds and Manchester*, „City: urban trends, culture, theory, policy, action”, United Kingdom, Carfax Publishing Ltd., volume 7 (2), 2003, p. 203–204.

Spațiul din interiorul orașului a căzut pradă „vânzării cu de amănuntul” (*retailization*), aceasta având implicații enorme asupra planificărilor și politicilor teritoriale ale orașului.

#### 4. VIAȚA CITADINĂ

*Dislocarea țărănimii* de la sate în anii '60-'70 și *încurajarea/forțarea* acesteia în numele industrializării să vină la oraș a adus cu ea și transferul de practici, obiceiuri și manifestări eminamente rurale, o *anti-cultură urbană* ce s-a suprapus peste un climat socio-cultural local *deficitar* și *prea puțin consolidat*. Traiul într-o permanentă *stare de dualitate* a „veneticilor” s-a răsfrânt și asupra generației copiilor acestora, care, finalmente, au dezvoltat o *formă hibridă de locuitor urban*.

„Există pe undeva nostalgia lucrătorului pământului, există anumite obiceiuri care nu țin de obiceiurile urbane. În sensul manifestărilor. A mersului pe stradă, a modului de a se exprima, a modului de comportament, așa în general. Ori urbanizarea presupune deja niște reguli: sunt trotuare, sunt străzi, pe trotuare circulă pietoni, pe stradă circulă mașini, trebuie să respecti niște reguli. La țară e altceva! Toată lumea merge pe uliță, căruțe, oameni, n-are nici un fel de importanță. Pe urmă, aicea... când treci pe lângă atâția oameni, și atâția oameni trec pe lângă tine, nu poți să mai scuipi, să... acolo nu te vede nimeni, sau te vede unul și n-are importanță. Noi încă suntem așa... și nu numai noi, o mare parte dintre orașele țării. Trăiesc cu oameni care au fost dislocați din locurile lor, au fost aduși aicea, și umblă în maiou pe stradă, încă... umblă în papuci” – *int. nr. 1*.

Această *fuițare între două lumi* a unei mari părți din populația orașului – venită de la „țară” sau doar la prima generație de „orașeni” – este *impregnată de practici rurale* („Avem vacă cu lapte, avem oi, lapte, brânză, lâna ne e asigurată, în plus lucrăm la pământ, zarzavaturi, porc ținem aici...” – *int. nr. 13*; „Am o grădină în Andrei Mureșanu, produc legume, fructe, probabil 10-15% din cheltuieli le acopăr de acolo.” – *int. nr. 17*; „Am pus cartofi, morcovi, pătrunjel, ceva mazăre am pus acolo niște păstăi... înspre Sânnicoară.” – *int. nr. 60*) și *subjugată de nevoi urbane* („Cu hainele e cel mai greu fiindcă sunt prețurile mari, de exemplu, dacă îți cumperi o pereche de pantofi, nu poți să-ți permiți să-ți cumperi și un costum în aceeași zi sau în aceeași lună, trebuie să economisești de la un salariu la celălalt și eventual atunci.” – *int. nr. 13*; “Eu sper că fetele mele să găsească niște băieți care au deja locuință, și să nu avem probleme din acestea, mai sunt câțiva ani și vedem.” – *int. nr. 22*; „Veniturile sunt foarte mici, soția este în șomaj, copiii la școală, la grădiniță... Sincer vă spun, nu mă pot gândi la un concediu, să mă duc la mare, la munte, cheltuielile sunt destul de mari.” – *int. nr. 60*).

Viața citadină a celor menționați s-a petrecut și se desfășoară încă într-un *spațiu generator de alienare* – „stăm așa fiecare în betonul nostru, stăm tâmpiți în betoanele noastre” (*int. nr. 19*), *claustrant și lipsit de personalitate*. Suplimentar,

conglomeratul de clase sociale pe care-l presupune *traitul la comun din bloc adâncește lipsa de comunicare*, „falimentează relațiile interpersonale” (*int. nr. 19*) și *sporește fricțiunile din cadrul vecinătății*: „Tot timpul sunt probleme, suntem la comun, alții nu plătesc sau probabil sunt prea mari cheltuielile, cât consumi atât ar trebui să plătești, consum mult plătesc mult, consum puțin plătesc puțin, ori aici altul consumă mult și eu plătesc la fel ca și el.” – *int. nr. 55*.

La prima vedere s-ar părea că doar anumite zone/cartiere ale orașului Cluj-Napoca sunt afectate de aceste fenomene. Chestionați asupra imaginii pe care o au despre cartierul în care locuiesc, subiecții investigați de noi ne-au furnizat o imagine mai degrabă pozitivă a cartierelor orașelor. Însă, în momentul în care au fost rugați să-și susțină aserțiunile, deși de regulă au blamat acele zone ale orașului în care nu locuiau, a ieșit la suprafață și imaginea negativă a propriei vecinătăți. Astfel:

1. „*Cartierul Mărăști* este un cartier muncitoresc, este un cartier aglomerat, lipsit de verdeață, de spații de joacă pentru copii, este o aglomerare imensă de apartamente, înconjurată numai de betoane și străzi zgomotoase, dar are un singur avantaj că se află în apropiere de centrul Clujului și are rețea de alimentație publică, de piețe și de ceea ce acoperă necesitățile de zi cu zi ale fiecărui individ, este înțesat de magazine dar nu pot spune că este un cartier gândit, un cartier frumos sau gândit bine, nu este aerisit deloc.” – *int. nr. 14 (economist, locuiește în cartierul Mărăști)*; „*Mărăștiul* este suficient de poluat, bine aprovizionat, cu legături în toate direcțiile orașului fără nici un fel de probleme să te faci să aștepți la toate stațiile de mașină jumătăți de oră, dar e mai poluat.” – *int. nr. 17 (respondent din cartierul Mărăști)*;

2. „În *Grigorescu* cândva a fost foarte frumos dar până când nu s-au construit blocuri între care au fost prima dată, *Zorilor* parcă nu mă atrage, nu știu de ce, *Mărăștiul* e prea aglomerat.” – *int. nr. 22 (dna. M. K. din cartierul Mănăștur)*;

3. „*Grigorescu* e foarte rece, din câte știu eu, eu un cartier frumos dar nu au căldură și poate să fie frumos apartamentul că nu face doi bani. *Mănășturul* care cum se nimereste.” – *int. nr. 46 (dna. A. P., în vârstă de 42 de ani, din cartierul Zorilor)*;

4. „Mie nu-mi place *Gheorgheniul*. Mi se pare așa un cartier urât. E considerat frumos, dar din punctul meu de vedere e locul urât. E întunecos, mie îmi dă senzația de cenușiu, nu știu de ce.” – *int. nr. 23 (dl. D. A. din cartierul Mănăștur)*;

5. „Mie nu mi se pare, poate mulți spun că este foarte bun *Zorilor*. Mie nu îmi place. Nu știu de ce. Și acolo când am fost am văzut locuințe frumoase dar nu îmi place zona. Nu știu. Poate că este atât de sus, sau pentru anturaj, ce fel de oameni sunt în cartier, nu aș putea să spun.” – *int. nr. 30 (dna. S. K., chiriașă ICRA din cartierul Grigorescu)*;

6. „Aici la expoziție [Expo Transilvania – Mărăști] este o zonă foarte mare zonă verde dar este pentru bețivi nu pentru altcineva, deci nu e amenajată, nu e întreținută, merg copiii acolo tot felul de bețivi pe bănci, sticle sparte, deși acum s-au mai pus ceva bănci așa în jur, în spatele expoziției sunt niște terenuri de sport, băiatul meu face tenis acolo, foarte frumos dacă ar fi amenajat și întreținut dar la noi nu se poate.” – *int. nr. 55 (dna. M. C., în vârstă de 36 de ani, din cartierul Mărăști).*

Se observă, cel puțin din punct de vedere al calității locuirii, o *nuanță predominantă de gri* ce „acoperă” întreg municipiul. Tot mai numeroși sunt cei care, prin eforturi deosebite, încearcă să evadeze din această formulă de locuire, orientându-se spre *locuințele individuale*. Aceștia, moștenind un teren ori pe baza sumelor de bani adunate (puse de-o parte!) pe parcursul mai multor ani, ce permit *achiziționarea unui teren*, pentru a putea construi viitoarea locuință, vor recurge la *vânzarea apartamentului* proprietate personală și eventual la un *credit ipotecar*.

„O categorie, care își doresc foarte mult să stea la casă, au niște bani adunați, o sumă de-și cumpără terenuri. Și pe urmă încep construcția și își vând apartamentul... cu banii de pe apartament reușesc să ridice construcția. Poate că nu o să o pună la punct până la ultimul, dar reușesc. Și mai este o categorie care-și doresc vilele neapărat, iau terenul, că atâția bani să ia terenul au. Și iau împrumut din bancă. Pe timp de 20 de ani, 20000 de euro, deci pe timp de 20, 25, 30 de ani, că sunt împrumuturi din astea.” – *int. nr. 2.*

Din nefericire, *inexistența unui capital financiar solid* obligă individul să construiască în „regim propriu, în regie proprie, cu anumite echipe” – *int. nr. 5*, făcând rabat de la calitate în numele *minimizării costurilor*. Adesea însă, această modalitate de construcție duce la o *creștere a costurilor finale*, consecință a *neasumării* de către „muncitorii angajați” a unui anume *standard de calitate* în munca depusă. Beneficiarul va fi nevoit să „angajeze” alți muncitori, pentru a efectua reparațiile/corecțiile necesare la ceea ce precedentele „echipe” au realizat deja. Prezentă la nivel *macro-* ca dereglementare, la nivel *mezo-* ca dictat al organizării spațiale, contra-urbanizarea își face simțită prezența și la nivelul *micro-* al spațiului domestic, *manifestă în estetica noilor locuințe post-comuniste și latentă în habitudinile consumatorilor socio-spațiali ai acestei perioade.*

#### **Anexa I. Lista specialiștilor intervievați în 2004**

- Interviul nr. 1: bărbat, arhitect – patron firmă de arhitectură.
- Interviul nr. 2: femeie, inginer.
- Interviul nr. 3: femeie, notar public.
- Interviul nr. 4: bărbat, consilier județean.
- Interviul nr. 5: bărbat, director agenție imobiliară.
- Interviul nr. 6: femeie, serviciul autorizări în construcții - județ.

- Interviul nr. 7: femeie, notar public.
- Interviul nr. 8: bărbat, arhitect – patron firmă de arhitectură.
- Interviul nr. 9: bărbat, arhitect – patron firmă de arhitectură.
- Interviul nr. 10: bărbat, inginer urbanism - municipiu.
- Interviul nr. 11: bărbat, serviciul autorizări în construcții - municipiu.
- Interviul nr. 12: bărbat, avocat.

### **Anexa II. Lista subiecților intervievați în 1999**

- Interviul nr. 13: dna. A. H., în vârstă de 28 de ani, din cartierul Dâmbul Rotund.
- Interviul nr. 14: respondentul, de profesie economist, locuiește în cartierul Mărăști.
  - Interviul nr. 15: dl. O. M. chiriaș în cartierul Mărăști.
  - Interviul nr. 16: dl. M. F. din cartierul Gheorgheni.
  - Interviul nr. 17: respondent din cartierul Mărăști.
  - Interviul nr. 18: dna. I. D. din cartierul Mănăștur.
  - Interviul nr. 19: dl. I. O. de profesie asistent social, chiriaș în cartierul Mănăștur.
- Interviul nr. 20: dl. I. T. din cartierul Mănăștur.
- Interviul nr. 21: dna. M. L. din cartierul Mănăștur.
- Interviul nr. 22: dna. M. K. din cartierul Mănăștur.
- Interviul nr. 23: dl. D. A. din cartierul Mănăștur.
- Interviul nr. 24: dl. V. M., în vârstă de 52 de ani, patron, din cartierul Mănăștur.
  - Interviul nr. 25: respondent din cartierul Mărăști.
  - Interviul nr. 26: respondent din cartierul Grigorescu.
  - Interviul nr. 27: respondentă din cartierul Mănăștur.
  - Interviul nr. 28: dl. V. B. din cartierul Mănăștur.
  - Interviul nr. 29: dl. P. S. din cartierul Mănăștur.
  - Interviul nr. 30: dna. S. K., chiriașă ICRAL din cartierul Grigorescu.
  - Interviul nr. 31: dna. A. H. din cartierul Mărăști.
  - Interviul nr. 32: dl. N. M. din cartierul Mănăștur.
  - Interviul nr. 33: dl. I. S., 29 de ani, din cartierul Între Lacuri.
  - Interviul nr. 34: respondent din cartierul Central.
  - Interviul nr. 35: respondent din cartierul Central.
  - Interviul nr. 36: chiriaș din cartierul Gheorgheni – rezident străin.
  - Interviul nr. 37: respondent din cartierul Gheorgheni.
  - Interviul nr. 38: dna. M. N. din cartierul Mărăști.

- Interviul nr. 39: dl. F.S., în vârstă de 53 de ani, din cartierul Zorilor.
- Interviul nr. 40: dl. I. R., în vârstă de 53 de ani, din cartierul Mărăști.
- Interviul nr. 41: respondent din cartierul Grigorescu.
- Interviul nr. 42: dna. C. G., în vârstă de 23 de ani, din cartierul Mănăștur.
- Interviul nr. 43: dna. A. S., în vârstă de 48 de ani, din cartierul Grigorescu.
- Interviul nr. 44: dna. I. R. din zona Gării.
- Interviul nr. 45: dna. O. D., în vârstă de 26 de ani, din cartierul Zorilor.
- Interviul nr. 46: dna. A. P., în vârstă de 42 de ani, din cartierul Zorilor.
- Interviul nr. 47: dl. I. P. din cartierul Zorilor.
- Interviul nr. 48: dna. M. C., în vârstă de 37 de ani, din cartierul Zorilor.
- Interviul nr. 49: dl. D. H., în vârstă de 30 de ani, din cartierul Mănăștur.
- Interviul nr. 50: respondent din cartierul Central.
- Interviul nr. 51: respondent din cartierul Gruia.
- Interviul nr. 52: respondent din cartierul Dâmbul Rotund.
- Interviul nr. 53: respondent din cartierul Mărăști.
- Interviul nr. 54: dna. R. K. din cartierul Mărăști.
- Interviul nr. 55: dna. M. C., în vârstă de 36 de ani, din cartierul Mărăști.
- Interviul nr. 56: dl. G. F., în vârstă de 53 de ani, din cartierul Mărăști.
- Interviul nr. 57: dna. S. M., în vârstă de 44 de ani, din cartierul Mănăștur.
- Interviul nr. 58: dl. P. T. din cartierul Zorilor.
- Interviul nr. 59: respondent din cartierul Mărăști.
- Interviul nr. 60: dl. I. A., în vârstă de 31 de ani, din cartierul Mănăștur.